

**JURGOS MISIŪNIENĖS DAKTARO DISERTACIJOS
„INTELEKTINIŲ GEBĖJIMŲ BEI
ASMENYBĖS IR ŠEIMOS VEIKSNIŲ SVARBA
PAAUGLIŲ PASIEKIMAMS AKADEMINĖJE
VEIKLOJE“**

(socialiniai mokslai, psichologija 06S)

RECENZIJA

Vytautas Gudonis

Šiaulių universitetas, Lietuva

Visiems žinoma, kad specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų grupę sudaro sutrikimų, negalių, mokymosi sunkumų turintys bei gabūs ir talentingi vaikai. Paradoksalu, kad probleminiais vaikais pradėta rūpintis daug anksčiau, nei gabiisiais. Socialinio teisingumo dėlei rūpintis abiem šių vaikų grupėmis reikėtų vienodai. Tačiau gabių vaikų ugdymo strateginiai dokumentai pasirodė tik 2005 m.: LRV 2005 m. sausio 24 d. nutarime nr. 2 „Dėl Valstybės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatų įgyvendinimo programos patvirtinimo“ numatyta sukurti ir plėtoti paramos ypač gabiems vaikams ir jaunimui sistemą. Skolingi šiai vaikų grupei liko ne tik švietimo politikai, bet ir mokslininkai. Galima paminėti vos kelis disertacinius tyrimus gabių vaikų problematika, iš kurių 2011 m. apginta Agnės Brandišauskienės edukologijos srities disertacija „Gabių gimnazijos mokinių santykiai ir jų tobulinimo edukacinės prielaidos“. Pastebimai mažiau organizuojama pedagogams ir psichologams mokymų, skirtų gabiems vaikams atpažinti ir įvertinti, nei probleminių specialiųjų poreikių vaikams ugdyti. Dauguma projektų ir lėšų skiriama būtent probleminių specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų problematikai. Greičiau pozityvia išimtimi, nei tendencija, pažymėtinas šiais metais Vilniaus universitete vykdomas projektas „Gabių mokinių atpažinimas: psichologinių instrumentų standartizavimas ir vertinimas“. Todėl kiekvienas

mokslinis darbas, skirtas vaikų intelektualinių gebėjimų tyrimui ir organizavimui traktuotinas kaip minėtos socialinio teisingumo stokos kompensavimas. Šiame kontekste Jurgos Misiūnienės daktaro disertacija „Intelektinių gebėjimų bei asmenybės ir šeimos veiksnių svarba paauglių pasiekimams akademinėje veikloje“ yra itin aktuali, nauja teoriniu ir reikšminga praktiniu požiūriais.

Darbas yra daktaro disertacijoms būdingos struktūros. Jį sudaro įvadas, kelios dalys, išvados, pagrindinių sąvokų žodynelis, literatūros sąrašas ir priedai. Disertacijos įvade autorė aiškiai pagrindė temos aktualumą, mokslinio darbo naujumą, teorinę ir praktinę jo reikšmę, tinkamai suformulavo tyrimo tikslą ir iš jo išplaukiančius uždavinius, lakoniškai pristatė ginamuosius teiginius, pateikė mokslinių publikacijų disertacijos tema sąrašą bei nurodė mokslines konferencijas, kuriose skaitė pranešimus. Teorinėje dalyje literatūros analizė, kitų autorių atliktų tyrimų pristatymas pateiktas koncentruotai ir apibendrintai. Nagrinėdama intelektualinių gebėjimų realizavimo akademinėje veikloje teorines prielaidas, autorė prioritetą suteikė vartojamų terminų disertacijos tema problemai. Nepriekaištingai analizuojama intelekto samprata mokslinėje literatūroje. Tačiau nagrinėdama intelektualinių gebėjimų kilmės problemą autorė neparodo savo aiškios pozicijos šiuo klausimu. Matyt, reikėjo aiškiai pateikti, kas turima mintyje kalbant apie paveldėtus, įgimtus ir įgytus intelektualinių gebėjimų fenomenus. Neakcentuojant pateiktų autorių nesutarimų ir nuomonių įvairovės šiuo klausimu, doktorantei derėjo nurodyti, kad paveldimoji informacija eina mažiausiai iš dešimties praeities kartų. Buvo galima tai iliustruoti įžymių žmonių ir jų giminės paveldėtų gebėjimų pavyzdžiais, aprašyti, kiek įgimti intelektualiniai gebėjimai tobulėja ar netobulėja devynių mėnesių periodu zigotos, embriono, vaisiaus stadijose ir kiek minėti gebėjimai tobulėja įvairiais vaiko raidos amžiaus tarpsniais. Nors paveldėjimo ir įgyti fenomenai nėra aiškiai išskirti, skyrelio pabaigoje autorė panaudoja dar vieną buitinį terminą „prigimtis“, kurio žodynyje neaiškina, tad tampa neaišku, apie ką kalbama – apie paveldėtus ar įgimtus aspektus, ar apie sujungtus abu fenomenus.

Gerai atliktoje teorinėje intelektualinių gebėjimų realizavimo akademinėje veikloje analizėje autorė tinkamai pristato struktūrinę Cattell–Horn–Carroll intelekto teoriją, investavimo teoriją bei intelekto pokyčius žmogaus gyvenime. Kokybiškai aptartos ir išanalizuotos intelektualinių gebėjimų ir asmenybės bei šeimos faktorių sąsajos. Pagirtinai kruopščiai

pateikta teorinės disertacijos dalis rodo aukštą autorės mokslinio išprusimo lygį, gebėjimą atrinkti, sisteminti teorinę medžiagą bei tinkamai ją interpretuoti – atskleidžia Jurgos Misiūnienės kaip mokslininkės brandą.

Empirinėje dalyje, pristatydama intelektinių gebėjimų bei asmenybės ir šeimos veiksnių svarbos paauglių pasiekimams akademinėje veikloje tyrimą, autorė aiškiai pateikia ir plačiai komentuoja jo dalyvių charakteristiką. Pozityviai vertintina didelė tyrimo dalyvių imtis, kurią sudaro net 1 257 paaugliai ir suaugusieji, iš jų – 441 mokiny ir 816 jų tėvų. Ypač pagirtina racionaliai parinkta ir suderinta metodų gausa. Autorė tyrime panaudojo intelekto struktūros testą, penkių dalių klausimyną vaikams, eksternališkumo-internališkumo skalę (E-I), bendrųjų interesų skalę (BIS), bendrojo saviveiksmingumo skalę (BSS), bendrosios akademinės autokoncepcijos (AKS) ir atskirų mokomųjų dalykų autokoncepcijos tinklelio (AKTS) skales, klausimyną tėvams (sudarytą specialiai šiam tyrimui, siekiant rinkti informaciją apie šeimos su intelektinių gebėjimų realizavimu akademinėje veikloje susijusius veiksnius) bei dokumentų analizę. Kruopščiai ir tinkamai pristatyta tyrimo procedūra, kurios aprašas ir pateikta tyrimo schema sudaro galimybę susidaryti išsamų vaizdą apie tyrimo planavimą, keturis tyrimo etapus bei atliktą duomenų analizę.

Pateikdama tyrimo rezultatus, autorė nuosekliai pristato išsamią, savo tyrimų rezultatais paremtą intelektinių gebėjimų, asmenybės ir šeimos faktorių bei mokinių pasiekimų akademinėje veikloje ypatumų charakteristiką. Analizuodama fluidinio intelekto ir asmenybės bei šeimos svarbą tiriamųjų kristalizuotam intelektui ir mokymosi pasiekimams, Jurga Misiūnienė pateikia racionaliai struktūruotus ir pagal lytį šio fenomeno paskirstytus modelius. Išanalizavusi fluidinio ir kristalizuoto intelekto pokyčius raidos kontekste, darbo autorė įtikinamai patvirtino ginamąjį teiginį, kad 16–17 metų paauglių fluidinis ir kristalizuotas intelektas augo tyrėjos kontroliuojamu 15 mėnesių laikotarpiu. Asmenybės ir šeimos veiksnių svarbos fluidinio ir kristalizuoto intelekto pokyčiams autorės atliktos duomenų analizės rezultatai rodo, kad nė vienas tirtos asmenybės ar šeimos veiksnys nėra susijęs su žymesniais 16–17 metų paauglių minėtos intelekto rūšies pokyčiais. Aptardama gautus tyrimo rezultatus, disertantė puikiai juos interpretuoja, lygina su kitų Lietuvos ir užsienio šalių autorių duomenimis, daro racionalias prielaidas, geba įžvelgti savo tyrimo privalumus ir ribotumus – tai dar kartą patvirtina jos mokslinę brandą.

Racionaliai sudarius ir kūrybiškai panaudojus didžiulį tyrimų metodikų kompleksą, autorei sėkmingai pavyko: atskleisti intelektinių gebėjimų bei asmenybės ir šeimos veiksnių svarbą mokinių pasiekimams akademinėje veikloje; atlikti keturių etapų tęstinį tyrimą, siekiant nustatyti 16–17 metų paauglių fluidinio ir kristalizuoto intelekto pokyčius 15 mėnesių laikotarpiu bei asmenybės ir šeimos veiksnių svarbą jiems.

Didelė tyrimo dalyvių imtis, tyrimo metodų gausa, duomenų analizei taikyti parametriniai kriterijai užtikrino gautų rezultatų patikimumą. Išvados atliepia disertacijoje keltus uždavinius.

Jurgos Misiūnienės publikacijos pasirinkta tema, disertacijos pristatymas santraukoje rodo, kad tyrimo rezultatai buvo pakankamai viešiniami. Iš disertantės publikuotų darbų analizės matyti, kad juose atsispindi esminės disertacijos idėjos, rezultatai bei išvados. Santrauka visiškai atspindi disertaciją. Disertacija pakankamai iliustruota: teoriniai konceptai, tyrimo rezultatai pateikti 7 paveiksluose, 12 lentelių ir 10 priedų. Prieduose autorė pateikia dažnesnius sutrumpinimus, dispersinės fluidinio ir kristalizuoto intelekto bei mokymosi pasiekimų analizės pagal socio-ekonominės šeimos charakteristikas rezultatus, klausimynų tėvams ir vaikams fragmentus, tiriamųjų pasiskirstymo į grupes pagal apibendrintus išorinius kintamuosius rodiklius, koreliacinės analizės rezultatus, kristalizuoto intelekto bei mokymosi pasiekimų tiesinės regresijos modelius, struktūrinio lygčių modeliavimo rezultatus bei tiriamųjų, dalyvavusių dviejuose intelekto matavimuose, pasiskirstymo į grupes rodiklius. Disertacija racionaliai struktūruota, logiškai išdėstyta, pabaigoje pateiktos tyrimo uždavinius atliepiančios išvados, kurios gali būti naudingos psychologams.

1. Nustatytos vienkryptės sąsajos tarp 16 metų paauglių fluidinio ir kristalizuoto bei mokymosi pasiekimų:

- Nepriklausomai nuo lyties, aukštesnis fluidinis intelektas susijęs su geresniais mokymosi pasiekimais, tačiau fluidinio intelekto svarba kristalizuotam intelektui nestebima.
- Nepriklausomai nuo lyties, aukštesnis kristalizuotas intelektas susijęs su geresniais mokymosi pasiekimais, tačiau mokymosi pasiekimų svarba kristalizuotam intelektui nestebima.

2. Asmenybės ir šeimos veiksnių svarba mergaičių ir berniukų pasiekimams akademinėje veikloje skiriasi:

- Geresnis mergaičių savo akademinės veiklos vertinimas ir aukštesnis tėvų išsilavinimas yra reikšmingai susiję su aukštesniu kristalizuotu intelektu. Kitų tirtų asmenybės (kontrolės lokuso, bendrųjų interesų, bendrojo saviveiksmingumo bei savo matematikos ir lietuvių kalbos gebėjimų vertinimo) ir šeimos (tėvų pasitenkinimo vaiko mokymosi rezultatais, tėvų nuomonės apie vaiko ir savo gabumų lygį) veiksmų sąsajos su kristalizuotu intelektu nestebimos.

- Geresnis mergaičių savo akademinės veiklos ir matematikos vertinimas, žemesnis bendrasis saviveiksmingumas, aukštesnis tėvų išsilavinimas, tėvų nuomone didesni vaiko gabumai ir didesnis tėvų pasitenkinimas vaiko mokymosi rezultatais yra reikšmingai susiję su aukštesniais mokymosi pasiekimais. Kitų tirtų asmenybės (kontrolės lokuso, bendrųjų interesų bei geresnio savo lietuvių kalbos gabumų vertinimo) ir šeimos (tėvų nuomonės apie savo gabumų lygį) veiksmų sąsajos su mokymosi pasiekimais nestebimos.

- Asmenybės ir šeimos veiksmų svarba berniukų kristalizuotam intelektui nestebima.

- Didesnis tėvų pasitenkinimas vaiko mokymosi pasiekimais reikšmingai susijęs su aukštesniais berniukų mokymosi pasiekimais. Kitų tirtų asmenybės (kontrolės lokuso, bendrųjų interesų, bendrojo saviveiksmingumo bei savo akademinės veiklos, matematikos ir lietuvių kalbos vertinimo) ir šeimos (tėvų išsilavinimo, nuomonės apie vaiko ir savo gabumų lygį) veiksmų sąsajos su mokymosi pasiekimais nestebima.

3. 16–17 gyvenimo metais 15 mėnesių laikotarpiu stebimas fluidinio ir kristalizuoto intelekto didėjimas.

4. Lytis ir palankesni asmenybės bei šeimos veiksniai nesusiję su žymesniais 16–17 metų paauglių fluidinio ir kristalizuoto intelekto pokyčiais 15 mėnesių laikotarpiu, tačiau vyriškoji lytis ir palankesni asmenybės veiksniai (geresnis savo akademinės veiklos ir matematikos gabumų vertinimas) susiję su aukštesniu 16–17 metų paauglių fluidiniu intelektu abiejų intelekto testavimų metu, o geresnis savo akademinės veiklos vertinimas susijęs su aukštesniu kristalizuotu intelektu abiejų testavimų metu. Kitų tirtų asmenybės (kontrolės lokuso, bendrųjų interesų, bendrojo saviveiksmingumo ir savo lietuvių kalbos gabumų vertinimo) ir šeimos (tėvų išsilavinimo, nuomonės apie vaiko ir savo gabumų lygį ir pasitenkinimo vaiko mokymosi rezultatais) veiksmų svarba fluidinio ir kristalizuoto intelekto pokyčiams ir intelekto įverčiams nestebima.

Išskirtiniai Jurgos Misiūnienės disertacijos bruožai:

1. Kūrybiškai parengtų ir racionaliai panaudotų metodų gausa.
2. Gausi disertacinio tyrimo dalyvių imtis.
3. Didelės gautų tyrimo rezultatų praktinio pritaikymo galimybės.
4. Platus tyrimo rezultatų bei išvadų aprobavimas: autorė parengė 7 publikacijas disertacijos tema bei skaitė 13 pranešimų konferencijose (iš jų septyniose tarptautinėse konferencijose).

Baigiamosios išvados:

1. Puikiai vertindamas šios disertacijos aktualumą bei teorinį ir praktinį reikšmingumą, siūlau šį darbą įforminti kaip monografiją.
2. Jurgos Misiūnienės daktaro disertacija „Intelektinių gebėjimų bei asmenybės ir šeimos veiksnių svarba paauglių pasiekimams akademinėje veikloje“ yra aktuali, savarankiška, turinti teorinę ir praktinę liekamąją vertę, atitinkanti šiems darbams keliamus reikalavimus.

Jurgos Misiūnienės daktaro disertacija „Intelektinių gebėjimų bei asmenybės ir šeimos veiksnių svarba paauglių pasiekimams akademinėje veikloje“ 2012 m. sėkmingai apginta Vytauto Didžiojo universitete.

REVIEW OF DOCTORAL DISSERTATION “THE IMPORTANCE OF THE INTELLECTUAL ABILITIES ALONG WITH PERSONAL AND FAMILY FACTORS ON THE ACHIEVEMENTS IN ACADEMIC ACTIVITY OF ADOLESCENTS” BY JURGA MISIŪNIENĖ (SOCIAL SCIENCES, PSYCHOLOGY 06S)

Vytautas Gudonis

Šiauliai University, Lithuania

Abstract. Interestingly children with learning difficulties attract more attention from researchers and practitioners than gifted children. The interest on education conditions of intellectually gifted children has become more intensive only since 2005, when first official document, regulating the education of gifted children in Lithuania – Strategy of Education of Gifted Children and Young People – was issued. Therefore, this dissertation becomes of special importance and novelty in Lithuanian context. The theoretical base and empirical research is of high quality, results provide useful insights in the field educational psychology. Therefore, the work encourages further investigations and developments, so it is important to publish it as the monography.